

Primera dracma d'Empúries?

M. CRUSAFONT I SABATER*

La tradicional visió de l'amonedament d'argent grec d'Empúries, amb una primera sèrie de petits divisors de bon art i després l'emissió de les dracmes,¹ ha quedat somoguda amb la recent publicació de Ripollès i Chevillon, que plantegen l'existència d'una altra sèrie més arcaica que podria tenir un inici al segle VI aC.²

Segons aquests autors, hi hauria una sèrie més antiga d'emissions, caracteritzada per l'encunyació d'una àmplia gamma de divisors de pes alt i d'art i factura força toscos, amb diferents figures a l'anvers i un revers designat com a incús però que no es tracta d'una sola empremta incusa, com en molts altres casos, sinó que es caracteritza per portar un quadrat tallat per una creu, de manera que es formen quatre petits quadrats enfonsats o incusos als espais.

Aquests divisors ho serien, segons els autors esmentats, d'una estàtera d'un pes d'uns 11 grams, i en el material presentat hi ha peces que van des del pentòbol (5/12 de l'estàtera) fins al 1/64 d'estàtera, entre les quals les peces més freqüents són les hemidracles o quarts d'estàtera. Algunes d'aquestes peces ja havien aparegut en el tresor d'Auriol, i Furtwängler les havia descrit entre les de Massàlia.³

El motiu d'aquesta nota és presentar dues noves peces que segueixen una tipologia perfectament coneguda dins aquesta sèrie. La primera respon a la descripció següent:

* Doctor en Història. President de la SCEN.

1. Com a treball més recent vegeu VILLARONGA, L./BENAGES, J., *Ancient Coinage in the Iberian Peninsula / Les monedes de l'Edat Antiga a la Península Ibèrica*, Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (IEC), Barcelona 2011.

2. RIPOLLÈS, P.P./CHEVILLON, J.A., "The Archaic Coinage of Emporion", *Numismatic Chronicle* 173, Londres 2013, p. 1-21 i làmines 1-5.

3. FURTWÄNGLER, A. E., *Monnaies grecques en Gaule: le trésor d'Auriol et le monnayage de Massalia 525/520-460 av JC*, Fribourg 1978.

Tetròbol d'argent

a/ Pròtome de pegàs cap a la dreta.

r/ Quadrat tallat per una creu amb els espais interiors incusos.

Pes: 3,55 g

Mides: 10/12 mm (oval)

Tipus 9 o 10

La peça presenta la imatge de la pròtome de pegàs dirigint-se cap a la dreta, amb una cua com la del tipus 10.1, tot i que el cap més aviat s'acosta al del 9.5, de manera que el fa semblar més el cap d'un ànec amb un bec llarg que el d'un cavall o pegàs, ja que no hi cap indicatiu de la crinera. De tota manera, ja hi ha altres peces amb aquest tipus i sembla clar que totes les imatges volen representar la mateixa figura. El tipus amb la pròtome de pegàs dirigint-se a la dreta, sembla prou més escàs que el que té aquesta imatge dirigint-se a l'esquerra. D'altra banda, el seu pes, 3,55 g, el situa en el grup dels tetròbols, en els quals els autors abans esmentats troben pesos entre els 3,17 i els 3,57 g. La peça ha estat trobada, segons les notícies aplegades, a l'Alt Empordà.

Es tracta, doncs, d'un tipus ja conegut, però que afegeix un exemplar més a les troballes de la zona.

La segona peça presenta encara més interès, ja que pel seu pes no correspon a cap dels divisors fins ara publicats i, amb tota probabilitat, hauria d'ésser una dracma. En donem la descripció:

Dracma d'argent.

a/ Pegàs (o bé pròtome de pegàs) cap a l'esquerra.

r/ Quadrat tallat per una creu amb els espais interiors incusos.

Pes: 5,95 g

Mides: 12,5/14,8 mm, forma oval

Inèdita

En aquest cas, no és clar que es tracti d'una pròtome de pegàs, ja que es veu bé el llom i sembla que les ales sorgeixin clarament a sobre. De tota manera, i atès que el dibuix no és gaire acurat, tampoc es pot descartar que sigui la prò-

tome habitual. Si fos una unitat, però, també seria adient haver substituït la pròtome pel pegàs sencer. A més d'això, a la fotografia ampliada sembla que dalt i a l'esquerra del pegàs s'hi vegin uns traços de lletres que s'acosten a unes ME, cosa que donaria un inici d'EM d'ordre canviat, semblant a la d'altres divisors d'Empúries que també tenen aquesta anomalia i que deixaria l'atribució completament aclarida. S'ha de dir, però, que examinada curosament la peça no es pot pas assegurar que les preteses lletres no siguin altra cosa que rugositats.

Per a una estàtera d'11 grams, la dracma, que ha de pesar la meitat, hauria de tenir un pes de 5,5 grams. Tot i que la peça que presentem pesa una mica més, també trobem pesos equivalents en els divisors descrits per Ripollès/Chevillon. Així, les hemidracmes de 2,92, 2,93 i 3,05 grams, el diòbol de 1,99 grams, el tritetartemorion de 0,7 grams, l'hemiòbol de 0,52 grams o el 1/64 de estàtera de 0,19 grams es troben en l'ordre de pesos de la peça que presentem o fins i tot el superen. Ja adverteixen els autors de les variacions de pes que es troben en aquests tipus de peces, de manera que tot plegat no constitueix cap dificultat.

La conseqüència més important, al nostre parer, és que la nova peça és la dracma més antiga emesa a Empóriu i, també, la primera unitat d'aquest tipus de les colònies d'aquesta zona, de manera que no deixa d'ésser una descoberta interessant. D'alguna manera, la peça trenca també una altra teoria que semblava sòlidament establerta: que els divisors varen precedir les dracmes. És clar que hom podria suposar que la peça és també un divisor i que, en realitat, el patró de pes és més elevat del que hom pensava. No sabem el lloc exacte de la troballa, però sí tenim la notícia que aparegué a l'Alt Empordà i no lluny de la costa, cosa que reforçaria l'atribució donada pels autors.

Ripollès i Chevillon indiquen que l'argument més important per a l'atribució a Empúries rau en els llocs de les troballes. En el seu aplec, hom observa, pel que fa a aquest tipus, que hi ha set peces en col·leccions franceses i de procedència desconeguda, quatre de la troballa d'Auriol, tres de Sagunt, dues del Rosselló, una de Vilademat i ara hi podem afegir les dues nostres, dues de l'Alt Empordà. Sorprenen una mica que, en temps tan reculats, les peces emeses a Empúries arribin tan lluny com a Sagunt, ja que semblaria que, inicialment, l'àrea de dispersió hauria d'haver estat molt reduïda, però les troballes ho mostren ben clarament i, per tant, això no admet discussió. Vist això, però, potser ja no és tan clar que les peces hagin d'ésser precisament d'Empúries si n'hi ha un grup important (quatre peces) trobades a Auriol, no massa lluny, doncs, de Marsella, i les altres escampades en una àrea que agafa la franja costanera, des de Salses fins a Sagunt. Cert que el pegàs reapareixerà després a Empúries i això és un argument important, però el tipus del pegàs no deixa d'ésser un model grec que també haurien pogut prendre en alguna altra colònia.

Sobta també la gran tosquedat de les peces, a la vista de la qualitat de la major part de les sèries posteriors d'Empúries i de Massàlia, i sembla estrany, també, que, en conjunt, hi hagi una producció emporitana molt més copiosa en divisors que la de la mateixa Marsella, si admetem que Empúries fou una fundació derivada d'aquella ciutat.

Pel que fa a aquesta darrera qüestió, ja hem plantejat recentment que el costum fins ara ha estat dividir el material de petites monedes aparegudes en aquest racó mediterrani entre Empúries i Massàlia, atenent a la concentració de les troballes o al parentiu amb tipus ben identificables, com ara els divisors amb llegendes E-M o EMP, o semblants. Això era lògic abans, quan no hi havia evidència de la possibilitat d'altres atribucions a causa de la manca de dades concloents. Ara, però, que tenim també divisors indubtables de Rhode⁴ i de Rus-cino,⁵ potser molts d'aquests altres divisors, atribuïts fins a un centenar a Empúries, bé podrien ésser d'altres colònies de la zona,⁶ començant per aquestes dues que ja han evidenciat ésser emissores de moneda divisionària d'argent.

Pel que fa, en concret, al tipus de la pròtome de pegàs i a les indicacions de les troballes, potser cal convenir que, si es van incrementant els afloraments empordanesos, es reforçarà la possibilitat d'Empúries, però també la de Roses, ja que la proximitat de les dues colònies fa impossible discernir a quina de les dues cal atribuir les peces amb unes troballes que tampoc corresponen exactament a la ubicació de cada colònia. Quedaria a favor d'Empúries la qüestió del pegàs posterior, però no sé si això és un argument prou determinant. Per tant, crec que s'ha d'acceptar la hipòtesi proposada, ja que no hi ha pas dades serioses en contra, però sembla natural que cerquem més arguments abans de veure-la com una solució definitiva.

4. VILLARONGA, L., "Els divisors de Rhode", *Acta Numismàtica* 40, Barcelona 2010, p. 17-19; VILLARONGA, G., "Confirmació dels divisors d'argent de Roses", *Acta Numismàtica* 43, Barcelona 2013, p. 33-36; CRUSAFONT, N., "Noves dades sobre els divisors de Rhode", *Acta Numismàtica* 44, Barcelona 2014.

5. L'evidència del tipus dit de l'hipocamp o de la serp marina, atribuït ja unànimement a aquesta seca, s'ha acrescut enormement en els darrers temps; vegeu, per exemple MELMOUX, P.Y., "Troballes Monetàries V", *La Pallofe* 51, p. 81-106, amb una quarantena de nous exemplars, gairebé tots trobats ben a prop de la seca.

6. CRUSAFONT, M., "Roses en el cim de l'art monetari", *La Revista*, Roses 2013, p. 4-19.